

# Valurnor och sofflock

Var femte röstberättigad i höstens val föredrog sofflocket framför något av de politiska partierna. Veckorna före valet fördes en intensiv kamp mot det förmodade röstskolket och soffliggaren utmålades som en demokratins dödgrävare. Det politiska ointresset kan alltså inte ha kommit som en överraskning.

Ord som *soffliggare* och *röstskolk* är värdeladdade och det är utan tvekan så att samhällets attityder mot dem som väljer att inte välja är starkt normativa. Det kan därför vara på sin plats att stanna upp ett tag och fråga sig om soffliggaren verkligen förtjänar sin fördömelse. Om valet mellan Bildt och Persson är som valet mellan pest och kolera, varför skall man då behöva skämmas för att stanna hemma på valdagen? I vilket avseende får vi ett bättre samhälle om de som inte bryr sig om valutgången ändå tar sig till vallokalen och röstar?

Statens uppgift är i stor utsträckning att tillhandahålla s k kollektiva varor, d v s varor som konsumeras gemensamt och som inte är lönsamma att producera individuellt. Som en enkel illustration av problemet med kollektiva varor, antag att en villaägareförening har tre medlemmar (A, B och C) och att man funderar på att sätta upp en gemensam gatlykta. A och B är maximalt beredda att betala 999:- vardera för att lyktan skall uppföras. C däremot, som bor närmast vägen, är beredd att betala 2 000:-. Låt säga att lyktan kostar 3 000:- i inköp och montering.

För det första kan man konstatera

att ingen skulle komma på idén att genomföra investeringen på egen hand. För det andra gäller att villaägarnas gemensamma betalningsvilja är större än kostnaden. Därigenom finns det alltid ett sätt att fördela kostnaden så att alla får det bättre. Investeringen kan därmed betraktas som samhälls-ekonomiskt lönsam. För det tredje, om beslutet fattas i ett majoritetsval och kostnaden delas lika mellan medlemmarna kommer förslaget att röstas ner.

Problemet att majoritetsval leder till situationer som inte är samhälls-ekonomiskt effektiva uppmärksammades redan av Knut Wicksell. Han ansåg att alla förslag om samhällseliga investeringar borde kompletteras med en finansieringsplan där det framgår vad var och en skall betala. Beslutet skall sedan avgöras i folkomröstningar där varje medborgare har vetorätt. Om finansieringsplanen i vårt exempel var sådan att A och B betalade 750:- vardera medan C betalade 1 500:- skulle förslaget röstas igenom och alla skulle vara nöjda med beslutet.

En annan lösning på problemet är handel med röster. Om kostnaderna delas lika är det närmast egalt för A och B om gatlyktan uppförs eller ej. I och med att C känner starkt i frågan skulle han kunna ersätta A och B ekonomiskt för att de stödjer hans förslag. Också detta skulle ge en bättre resursfördelning än ett traditionellt politiskt majoritetsval. Ersättningen behöver inte vara monetär, utan kan vara i form av kohandel, d v s en

överenskommelse om att A stöder C i utbyte mot Cs stöd i någon annan fråga som ligger A varmt om hjärtat.

Slutligen skulle röstskolk kunna förbättra situationen. Eftersom A och B har svaga preferenser i frågan (så länge kostnaderna delas lika) kan det mycket väl hända att de föredrar att sitta hemma och titta på Bingolotto framför att delta i villaägareföreningens möte. I och med det skulle C ensam få beslutanderätten.

Det här exemplet kan verka långsökt men huvudprincipen är allmän giltig, nämligen att intensiteten i preferenserna måste komma till uttryck i valprocessen, om man vill uppnå samhällsekonomiskt effektiva lösningar. I den meningen är röstskolk ingenting annat än ett uttryck för svaga preferenser och det är snarast en fördel om likgiltiga personer överlåter besluten åt andra. Soffliggaren kan därmed inte klandras från effektivitetssynpunkt.

Det finns emellertid ett krx. Politiska val innefattar oftast många fler väljare än tre. I och med det blir sannolikheten för att en enskild individs röst skall påverka valutgången i praktiken lika med noll. Så länge valdeltagandet är hyfsat är det därför individuellt rationellt att strunta i att gå till vallokalen. Detta kan skapa instabilitet i valprocessen. Om opinionsundersökningarna pekar på en jordskredsseger för ett visst politiskt parti blir det alldeles särskilt ointressant att rösta. Ett lågt valdeltagande kan å andra sidan bereda vägen för otippade kandidater, vilket gör att de ursprungliga förväntningarna kan komma på skam.

Sammanfattningsvis så förtjänar nog soffliggaren sina sociala sanktio-

ner. Inte för att det ur en moralisk synvinkel skulle vara förkastligt att strunta i politiken, utan därför att det demokratiska systemet vilar på en mycket bräcklig grund. Utan starka normer är det tveksamt om det ligger i egenintresset att rösta och röstar vi inte är risken stor att den politiska processen blir instabil.

Nackdelen med en stark social norm är att den tvingar även likgiltiga personer till vallokalen. Kopplingen mellan politiskt engagemang (d v s intensitet i preferenserna) och valresultat blir därmed svag. Det ökar i sin tur risken för att en likgiltig majoritet skall köra över en starkt berörd minoritet. Det finns emellertid en existerande institution som åtminstone delvis avhjälpes problemet, nämligen möjligheten till blankröstning. Blankröstning tolkas ofta som en missnöjesyttring men kan lika gärna vara ett uttryck för inställningen att man inte är tillräckligt insatt eller politiskt intresserad för att vilja stödja ett visst parti. Om blankröstning används för att uttrycka både likgiltighet och missnöje, så kommer valresultatet att bättre avspegla väljarkårens preferenser. Blankröstning skulle alltså kunna ha två funktioner. Dels kan den fungera som en väckarklocka för politikerna när utbudet av politiska idéer fjärrar sig från efterfrågan, dels kan den förbättra effektiviteten i den politiska processen.

*JONAS HÄCKNER*